

Wetenschapswinkel

Open akkers en boomteelt rond Oirschot, behoud door ontwikkeling

Ir. Ben Schaap, dr. ir. Raoul Beunen, Albert Aalvanger MSc. en Thijs Dolders MSc.

rapport 296
september 2013

WAGENINGEN UR
For quality of life

Wetenschapswinkel

Open akkers en boomteelt rond Oirschot, behoud door ontwikkeling

| rapport 296
| september 2013

Ir. Ben Schaap, dr. ir. Raoul Beunen, Albert Aalvanger MSc. en Thijs Dolders MSc.

WAGENINGEN UR
For quality of life

Colofon

Titel	Open akkers en boomteelt rond Oirschot
Trefwoorden	Landschap, Noord-Brabant, Oirschot, boomteelt, cultuurhistorie, ruimtelijke planning
Keywords	Landscape, Noord-Brabant, Oirschot, arboriculture, cultural history, spatial planning
Opdrachtgever	Stichting Behoud Erfgoed Oirschot (SBEO)
Projectuitvoering	Albert Aalvanger, Raoul Beunen, Thijs Dolders, Ben Schaap en Student-onderzoekers ACT: Kirsten Lamberink, Mart Ros, Renee Hermans, Lieske de Wilde, Jorick Pels en Kas Lange
Projectcoördinatie	Ben Schaap
Financiële ondersteuning	Wageningen UR Wetenschapswinkel
Begeleidingscommissie	Ben van Dorst en Ton Pel (SBEO) Patrick van de Rijdt (ZLTO) Harm Hurlings (Boomteeltsector) Joks Janssen (Provincie Brabant/Wageningen UR) Gerard Straver en Lèneke Pfeiffer (Wetenschapswinkel Wageningen UR)

Fotoverantwoording	De foto's, kaartjes en figuren zijn vervaardigd door de auteurs of de meewerkende studenten, tenzij anders aangegeven
Lay-out en omslagontwerp	Wageningen UR, Communication Services
Druk	RICOH, 's-Hertogenbosch
Bronvermelding	Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit wordt aangemoedigd, mits voorzien van deugdelijke bronvermelding
ISBN	978-94-6173-183-8

Wageningen UR, Wetenschapswinkel rapport 296

Open akkers en boomteelt rond Oirschot, behoud door ontwikkeling

Rapportnummer 296

Ir. Ben Schaap, dr. ir. Raoul Beunen, Albert Aalvanger MSc. en Thijs Dolders MSc.
Wageningen, september 2013

Stichting Behoud Erfgoed Oirschot (SBEO)

Spoordonkseweg 36
5688 KD Oirschot
(0499) 57 14 56
s.beo@hotmail.com

De Stichting Behoud Erfgoed Oirschot (SBEO) stelt zich ten doel: het behoud en bescherming van het stedenbouwkundige, architectonische en landschappelijk erfgoed inclusief de historische ondergrond zoals esdekken, de flora en fauna en dergelijke, alsmede de kwaliteit van het (leef) milieu in de meest ruime zin des woords van de gemeente Oirschot en directe omgeving, en voorts al hetgeen met één en ander verband houdt, daartoe behoort en/of bevorderlijk kan zijn.

Wageningen UR

Plant Research International (PRI)

Postbus 16
6700 AA Wageningen
(0317) 48 60 01

Plant Research International benut de kwaliteiten en mogelijkheden van planten voor het oplossen van maatschappelijke vraagstukken rond voedsel, grondstoffen en energie: Planten geven leven.

Wageningen UR

Leerstoelgroep Strategische Communicatie

(0317) 48 43 10

De leerstoelgroep Strategic Communication (COM) bestudeert de dynamiek en de gevolgen van strategische communicatie door organisaties en burgers. Het richt zich op de processen waardoor publieke beelden, debatten, opvattingen en gebruiken tot stand komen, en op de wijze waarop deze kunnen worden beïnvloed door communicatie professionals.

Wageningen UR

Leerstoelgroep Landgebruiksplanning

Postbus 47
6700 AA Wageningen
(0317) 48 07 00

De leerstoelgroep Landgebruiksplanning onderzoekt processen waarin mensen met verschillende ambities, perspectieven en kennis, beslissen over het organiseren van toekomstige landschappen.

Inhoud

Voorwoord	7
Samenvatting	9
Summary	11
1 Inleiding	13
2 Waardebepaling van open akkers	15
2.1 Inleiding	15
2.2 Cultuurhistorische en archeologische waarde	16
2.3 Belevingswaarde en gebruikswaarde	18
2.3.1 Belevingswaarde	18
2.3.2 Gebruikswaarde	18
3 Afvoer van bodem bij laanbomenteelt	21
4 Inpassing boomteelt in landschap	23
5 Formele bescherming open akkers	27
6 Naar een gezamenlijk verhaal	29
6.1 Proces vervolg	30
7 Een reflectie op het leer- en onderhandelingsproces	33
7.1 Inleiding	33
7.2 Het verloop van het onderzoeksproject: een korte schets	33
7.3 Zoeken naar de invulling van 'behoud door ontwikkeling': de bijdrage van het onderzoeksproces	34
8 Conclusies en aanbevelingen	37
9 Literatuur	39
Bijlage	
1 Definities	43

Voorwoord

Het afgelopen decennium heeft zich een kleine revolutie voltrokken in de wijze waarop we het gebouwde en landschappelijke erfgoed van een nieuwe toekomst voorzien. De professionele zorg voor het behoud en de bescherming van het onroerend erfgoed is met een trefzekere beweging terechtgekomen in de dynamische baan van de ruimtelijke ordening. Veel meer dan voorheen, zal de erfgoedzorg zich de komende jaren moeten richten op het opnemen van cultuurhistorische waarden en belangen in processen van ruimtelijke ordening en planvorming. Hierbij heeft het succesvolle Belvedere programma (1999-2009) een belangrijke en stimulerende rol gespeeld.

Het Belvedere programma, dat de behoud-door-ontwikkelingsgedachte introduceerde, is een van de fundamenteën van de modernisering van de monumentenzorg die op dit moment zijn beslag krijgt. Binnen deze ontwikkeling wordt een bredere definitie van erfgoed gehanteerd. Het gaat niet langer alleen om objecten, zoals in de klassieke erfgoedzorg, maar ook om grotere lijnen, structuren en gebieden. Naast gebouwen en archeologische monumenten richt de erfgoedzorg zich op het cultuurlandschap. Omdat het landschap per definitie veranderlijk is, kan behoud en bescherming geen hoofddoelstelling meer zijn. In plaats daarvan komt 'management of change': het meebewegen met, of slim benutten van, de aanwezige dynamiek in het landschap om cultuurhistorische waarden te versterken. Dat deze benadering kansrijk is, laat dit rapport over de impact van de boomteelt op de historische landschapsstructuren in Oirschot zien. Ontwerponderzoek biedt interessante ingangen om de statica van de landschapsbescherming te verbinden met de dynamica van de ruimtelijke ordening. Het bredere erfgoedbegrip impliceert echter niet alleen een meer dynamische en gebiedsgerichte omgang met monumenten en landschappen, maar ook samenwerking tussen tal van partijen. Naast overheden zijn dat marktpartijen, maatschappelijke organisaties en burgers. Waar erfgoedzorg voorheen het exclusieve domein was van wetenschappelijk geschoolde experts (archeologen, historisch-geografen, architectuurhistorici) die cultuurhistorische waarden toekenden aan gebouwen en landschappen, eisen nu ook burgers een plek op. Overal in het land duiken burgerinitiatieven op om het landschap te behouden. Zo ook in Oirschot, waar de Stichting Behoud Erfgoed Oirschot zich mengt in het debat over de toekomst van de voor dit dorp zo kenmerkende open akkers. De modernisering van de monumentenzorg speelt hierop in en streeft ernaar om door meer samenwerking het draagvlak, de betrokkenheid en inspraak van burgers in erfgoedbeleid te vergroten. Dat is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Het betrekken van burgers betekent immers ook dat de waarden die zij toekennen een plaats krijgen in het ruimtelijk beleid. Dat kan alleen als het traditionele systeem van waarde toekenning wordt opengebroken en er ruimte ontstaat voor een actieve dialoog tussen overheid en burgers. Dit rapport is de uitkomst van een dergelijke dialoog, waarbij cultuurhistorische waarde toekenning is begrepen als gezamenlijk proces. In die zin is het een voorbeeld stellende studie, die aandacht verdient van erfgoedprofessionals die zich rekenschap willen geven van de nieuwe werkwijzen die nodig zijn voor een modern erfgoedbeleid.

Joks Janssen

Hoofd Kennis en Onderzoek bij de Provincie Noord-Brabant en daarnaast aangesteld als hoogleraar Ruimtelijke Planning en Cultuurhistorie, Wageningen University

Samenvatting

Stichting Behoud Erfgoed Oirschot (SBEO) heeft zich ten doel gesteld om de open en bolle akkercomplexen rond Oirschot te beschermen in het licht van huidig en toekomstig landgebruik. De rol van de boomteelt is voor SBEO een belangrijk onderdeel van dit vraagstuk omdat deze sector rond Oirschot veel aanwezig is en mogelijk cultuurhistorische waarden kan aantasten door verandering van de openheid en mogelijke afvoer van grond na de oogst van de bomen.

Bij de vraag van SBEO aan de wetenschapswinkel lag de nadruk op een waardebeoordeling van de open- en bolle akkers om deze waardebeoordeling te gebruiken als argument voor bescherming van de akkers. Gelijktijdig met de start van het onderzoek werd de boomteeltvisie voor de gemeente Oirschot vastgesteld waarin de boomteeltsector, gemeente Oirschot en SBEO met elkaar onderhandeld en samengewerkt hebben om enerzijds de bescherming van open- en bolle akkers te garanderen en anderzijds de boomteelt voldoende ruimte te geven.

Dit rapport presenteert allereerst de resultaten van de waardestelling. De cultuurhistorische waardenkaart en de erfgoedkaart laten zien dat de open akkercomplexen een hoge cultuurhistorische en archeologische waarde hebben. Gedurende het onderzoeksproces is gebleken dat deze resultaten in een breder perspectief geplaatst moeten worden. Het landschap rondom Oirschot moet als een levend landschap worden gezien, waarbij verschillende partijen in overleg en onderhandeling bepalen hoe het gebied zich ontwikkelt. Gedurende het onderzoeksproces is ook duidelijk geworden dat de partijen die op het eerste oog verschillende belangen vertegenwoordigen, de SBEO die zich inzet voor het beschermen van archeologische en cultuurhistorische waarden en de boomteeltsector, in staat zijn om zich in elkaars perspectief te verplaatsen en een gezamenlijke visie te ontwikkelen. In lijn daarmee is onderzocht op welke wijze het inpassen van boomteelt kan bijdragen aan het versterken van het waardevolle landschap rondom Oirschot. Naar aanleiding hiervan is ook de onderzoeksvraag uitgebreid. Deze luidt: hoe kunnen de cultuurhistorische waarden van de open en bolle akkers rond Oirschot behouden blijven in combinatie met boomteelt? Als antwoord worden een aantal ontwerp-principes gepresenteerd die gebruikt kunnen worden om de boomteeltsector beter in het landschap te integreren.

Dit onderzoek heeft laten zien dat er interessante koppelingen zijn tussen de cultuurhistorische waarden van open- en bolle akkers en de benutting van het landschap voor recreatieve doeleinden. De verdere versterking van cultuurhistorische waarden heeft als voordeel dat Oirschot zich nog meer kan ontwikkelen als een aantrekkelijke pleisterplaats voor de omgeving Eindhoven dat zich nadrukkelijk als Brainport neerzet.

Het onderzoek heeft ook laten zien dat er verschillende aanknopingspunten zijn voor verder overleg tussen de betrokken partijen en dat er mogelijkheden zijn om tot een gezamenlijke visie voor het gebied te komen. In deze gezamenlijke visie kan het behoud van de open en bolle akkercomplexen een plek krijgen. Om het verder overleg te voeden met kennis wordt in dit rapport advies gegeven over de verschillende vormen van bescherming die ingezet kunnen worden en wordt een korte reflectie gegeven op het leer- en onderhandelingsproces.

Het behoud van het karakteristieke landschap rondom Oirschot, met vele archeologische en cultuurhistorische waarden, is voor een belangrijk deel afhankelijk van het draagvlak hiervoor onder bewoners, ondernemers en bestuurders. Wij adviseren dan ook om in te zetten op het ontwikkelen van een gezamenlijke visie op de identiteit van het gebied waarin de verschillende perspectieven en belangen een eigen plek krijgen. Aan de hand van een dergelijke visie en gebruikmakend van de ontwerpprincipes die in dit rapport worden gepresenteerd kunnen nieuwe ontwikkelingen op zo'n manier vorm worden gegeven dat ze de karakteristieken van het landschap versterken en daarmee bijdragen aan het behoud van alles wat dit gebied zo uniek maakt.

Summary

The Cultural heritage trust Oirschot, Stichting Behoud Erfgoed Oirschot (SBEO) aims to preserve the open and convex arable fields around Oirschot. This in the light of current and future land use. The role of arboriculture is for SBEO a significant part of the discussion because this sector is a prominent land use on these arable fields and has the potential to cause degradation of the soil and the landscape characteristics.

The SBEO asked the Wetenschapswinkel to determine the value of the open and convex arable fields. The initial idea was to use the research on the values to influence the decision making process on the municipality level. In the meantime the municipality of Oirschot decided on a arboriculture vision that is the product of consultation rounds with the arboriculture sector and SBEO. This vision lays the foundation for preservation of valuable arable fields and the use of those same fields by the arboriculture sector.

Foremost, this report presents the values of the arable fields in the municipality of Oirschot. The cultural historic map and the heritage map show that the arable field complexes have a high cultural historic and archaeological value. During the research it was noted that these results need to be placed in a wider perspective. As the landscape around Oirschot needs to be seen as a living landscape, where different stakeholders, as a result of consultation and negotiation, determine how the area will develop. In the research process the stakeholders apparently have different interests. However, it was clear that the SBEO and the arboriculture sector were able to see and value each other's interests and work on a shared vision for the area. In this light the research focused on how the arboriculture could enhance the valuable landscape around Oirschot. This also lead to a broader research question; how can the cultural historic values of the open and convex arable field best be preserved in combination with arboriculture. As an outcome a set of design principles are presented that can be used by to better integrate arboriculture in the landscape.

This research has shown that it is possible to make interesting connections between the cultural-historic values of the open and convex arable fields and the use of the landscape for recreation. The on-going enhancement of cultural-historic values can contribute to the development of Oirschot as a leisure hotspot for the greater area of Eindhoven that sees itself as an important Brainport.

The research has also shown that there are different leads for further cooperation between stakeholders and that it is possible to develop a shared vision for the area. In this shared vision the preservation of the open and convex arable field can have a place. To stimulate further consultation rounds between stakeholders the presented knowledge about the different paths that lead to preservation can be of use. Also a reflection on the learning and negotiating process is given to the stakeholders.

The preservation of the characteristic landscape around Oirschot, with many archaeological and cultural historic values, depends for a large part on the support from citizens, the arboriculture sector and the public service. We advise to aim at the development of a shared vision on the identity of the area that contains the divers spectrum of perspectives and interests. On the basis of such a vision, with the aid of the design principles as presented, new developments can be shaped to better include those developments in the characteristics of the landscape and thus enhance the preservation of all that makes this area unique.

1 Inleiding

Stichting Behoud Erfgoed Oirschot (SBEO) heeft de Wetenschapswinkel van Wageningen UR benaderd omdat zij vrezen dat, naast andere ruimtelijke ontwikkelingen, de boomteelt schade toebrengt aan het cultuurhistorisch erfgoed in de gemeente Oirschot. Meer specifiek gaat het om de mogelijke aantasting van de aardkundige waarden van de esdekken in de gemeente Oirschot en de aantasting van de belevingswaarde van deze cultuurhistorische elementen.

De open akkers zijn het resultaat van een jarenlang gebruik van het potstalsysteem waarbij heide en bosstrooisel is vermengd met mest en over het land is verspreid, om zo de vruchtbaarheid van het land te vergroten. Dit systeem heeft geresulteerd in ophoging van het land en het ontstaan van zogenaamde esdekken (Pape 1970). De akkercomplexen worden gekenmerkt door een grote openheid en vormen karakteristieke landschapselementen in de gemeente Oirschot.

De boomteelt is in Nederland de afgelopen decennia explosief gegroeid. Met name de laanbomenteelt heeft zich in Noord-Brabant sterk ontwikkeld en is een economische factor van betekenis geworden. Esdekken zijn aantrekkelijk voor de boomteelt vanwege de vruchtbare grond en de relatief hoge ligging in het landschap. Hierdoor is deze vorm van landgebruik op veel esdekken in Noord-Brabant aanwezig.

In de gemeente Oirschot is de aanwezigheid van boomteelt op de cultuurhistorische open akkers rondom de dorpskern tot nog toe beperkt geweest. De SBEO vreest echter dat in de planvorming steeds meer ruimte komt voor de boomteelt en dat mogelijke expansie schadelijk is voor het culturele erfgoed en de beleving daarvan.

De opdracht aan de Wetenschapswinkel was in eerste instantie tweeledig en bestond uit de volgende doelen:

- een gedegen historische beschrijving en analyse van de aanwezige esdekken in de gemeente Oirschot;
- een waardebeoordeling van de open akkers op gebied van cultuurhistorie, archeologie, beleving, en de openheid van het landschap.

De begeleidingscommissie met daarin ook vertegenwoordigers van de boomteeltsector heeft vervolgens de opdracht verbreed en hier nog een doel aan toegevoegd, namelijk dat wenselijk is te werken aan een landschapsvisie waarin ook plek is voor boomteelt. Dit onderzoek geeft een aanzet om tot deze landschapsvisie te komen. Daarnaast is in overleg besloten om de historische beschrijving achterwege te laten omdat hier al voldoende onderzoek naar is gedaan. Dit heeft geresulteerd in twee onderzoeksvragen:

- Wat is de waarde van de open akkers voor wat betreft de cultuurhistorie, archeologie, openheid en beleving?
- Wat kan de rol van SBEO, boomtelers, bewoners en gebruikers van de open akkers zijn bij het opstellen van een landschapsvisie voor het gebied? En meer specifiek wat kan de rol van de boomteelt zijn bij de ontwikkeling van het landschap rondom Oirschot (in termen van bedreigingen en kansen)?

Om antwoord te geven op de tweede onderzoeksvraag is het van belang dat we iets meer weten over:

- mogelijkheden voor het duurzaam behouden van de kwaliteiten van de open akkers;
- huidige formele beschermingsmaatregelen;
- ingrediënten voor het te volgen proces om de kwaliteit van de open akkers duurzaam te behouden.

2 Waardebepaling van open akkers

2.1 Inleiding

Rondom de kernen van de gemeente Oirschot zijn verschillende soorten akkers aanwezig. We onderscheiden open akkercomplexen, bolle akkers, besloten/half-open akkers en kransakkerdorpen (zie bijlage 1 voor definitie). Deze hebben tot ruwweg begin 20^e eeuw allen een verschillend karakter en ontstaanswijze en ze zijn ook zeker niet allemaal open geweest. Voor de waardebepaling gaan we enerzijds uit van cultuurhistorische en archeologische waarden en anderzijds de natuurwaarde, gebruikswaarde en belevingswaarde. De verschillende waarden van de open akkers dragen in meer of mindere mate bij aan een aantrekkelijke leefomgeving. Oirschot biedt inwoners van nabijgelegen steden goede recreatiemogelijkheden en voor medewerkers van bijvoorbeeld Brainport Eindhoven is het een aantrekkelijk woonomgeving.

Oorspronkelijk heeft de SBEO elf akkergebieden rondom de kernen van Oirschot voorgesteld (figuur 1a en 1b) waarvan de stichting vindt dat de openheid en cultuurhistorische waarden beschermd zouden moeten worden. Zeven daarvan zijn op dit moment door de gemeente Oirschot ook als waardevol aangemerkt. De elf akkergebieden zijn (SBEO, persoonlijke communicatie 2011, SBEO 2010b):

1. Ten zuiden van Spoordonk (Beerseveld/Lubberstraat)
2. Ten zuiden van Middelbeers (bij het Oude Kerkje)
3. Boterwijk
4. De Heezen (omsloten door Notel/Montfortlaan/Straten/Schansstraat)
5. Rondom de Oude Toren in Oostelbeers
6. Moleneind (Akkerweg/de Braken)
7. Driehoek/Hoogeindseweg Oostelbeers
8. Heiakkerweg/Voorteindseweg Middelbeers
9. Kattenberg/Putstraat/Baest
10. Straten/De Bollen
11. Schepersweg/Voldijnseweg Westelbeers

Figuur 1a Noordelijk deel van de 11 akkers rond Oirschot en Spoordonk die volgens de SBEO bescherming verdienen (eigen bewerking Google Maps).

Figuur 1b Zuidelijk deel van de akkers rond de kernen Westelbeers, Middelbeers en Oostelbeers die volgens de SBEO bescherming verdienen (eigen bewerking Google Maps).

2.2 Cultuurhistorische en archeologische waarde

De cultuurhistorische waardenkaart en de erfgoedkaart laten zien dat de open akkercomplexen een hoge cultuurhistorische en archeologische waarde hebben. Volgens de erfgoedkaart zijn er nauwelijks grote verstoringen op de open akkercomplexen in de gemeente Oirschot en hebben ze een hoge archeologische verwachtingswaarde (Leenders, 1996; Kortlang en Leenders, 2006). De kans is aanwezig dat de boomteelt de archeologische waarde aantast door afvoer van grond. Echter, bij kleine bomen is de afvoer van grond relatief klein en is de diepte tot waar de afvoer momenteel plaatsvindt, gering (Zie ook hoofdstuk 3). Hierdoor wordt er beperkt grond afgevoerd en wordt de ongestoorde bodemlaag niet verstoord. Daarnaast heeft de boomteelt door het plaatsen van bomen invloed op het landschap omdat bestaande zichtlijnen aangetast kunnen worden en de beleving van openheid minder kan worden.

Wat de cultuurhistorische waarde betreft was er in de 20^e eeuw sprake van nivellering van de akkers doordat ontginning en ruilverkaveling ook de zogenaamde 'woeste gronden' en de besloten/half-open akkers meer 'open' maakte. De openheid verwijst dan ook niet altijd naar een situatie van voor 1900. Dit is goed te zien in figuren 1a, 1b en 2. Alleen de kransakkerdorpen en de bebouwing van Oirschot accentueren de open akkercomplexen. Vanaf maaiveldhoogte is goed te zien dat de esdekken op de open akkers hoger liggen en soms ook bol liggen (vandaar de term bolle akkers, zie ook de lijst met definities). Tabel 1 geeft een overzicht van het landgebruik, geomorfologie en archeologie van de in paragraaf 2.1 genoemde akkercomplexen.

Tabel 1 Enkele eigenschappen van de aangemerkte akkers in de gemeente Oirschot (1-11); voor het historisch landgebruik is aangegeven hoeveel % een open akkercomplex, besloten akker, beemd, of jonge ontginning is. Voor de geomorfologie zijn verder enkele kenmerken aangegeven waarbij de kleuren als volgt gelezen moeten worden; oranje geblokt = niet, blauw geblokt = een beetje tot redelijk en groen geblokt = veel. Bron: SRE (2011).

	Historisch landgebruik				Geomorfologie		Archeologie	
	% open akker-complex	% besloten akker	% beemd	% jonge ontginning	Esgronden	Reliëf	Verwachtings-waarde	Vondsten
1	30	40	20	10	Blauw	Groen	Blauw	Oranje
2	50	0	10	40	Groen	Blauw	Blauw	Oranje
3	100	0	0	0	Groen	Blauw	Blauw	Groen
4	40	50	5	5	Groen	Blauw	Blauw	Groen
5	80	5	10	5	Groen	Blauw	Groen	Groen
6	0	40	60	0	Oranje	Oranje	Blauw	Oranje
7	0	60	20	20	Groen	Blauw	Blauw	Oranje
8	25	60	10	5	Groen	Oranje	Blauw	Oranje
9	0	30	10	60	Oranje	Blauw	Oranje	Oranje
10	90	0	10	0	Groen	Blauw	Blauw	Oranje
11	80	5	10	5	Groen	Blauw	Blauw	Groen

Om een indruk te geven van hoe een open akker eruit ziet is, in figuur 2 een compilatie gemaakt met hoe een wandelaar of fietser De Heezen en Boterwijk beleeft.

De Heezen en Boterwijk in beeld

Figuur 2 De Heezen en Boterwijk in beeld, de zwarte lijnen tonen de zichtlijnen vanaf een punt op of direct aan de rand van een akker, beeld van Thijs Dolders.

2.3 Belevingswaarde en gebruikswaarde

2.3.1 Belevingswaarde

De gemeente Oirschot heeft een aantrekkelijke leefomgeving omdat deze in een groen en aantrekkelijk landschap is gelegen. Voor omliggende steden zoals Eindhoven, Den Bosch en Tilburg is de gemeente Oirschot een aantrekkelijke bestemming voor een dagje uit (per fiets). Daarnaast is Oirschot voor werknemers van Brainport Eindhoven een aantrekkelijke plek om te wonen (Schröder en Raeijmaekers, 2006). Het is echter moeilijk om de belevingswaarde goed te bepalen door het subjectieve karakter van beleving. Een uitgebreide enquête zou bij eventueel vervolgonderzoek uitkomst kunnen bieden om de belevingswaarde nog wat meer te duiden. Deze informatie kan helpen bij het in kaart brengen van gebied-specifieke belevingswaarden die horen bij bijvoorbeeld een specifiek akkercomplex. Individuele landschapselementen zijn moeilijk te waarderen omdat ze altijd in relatie tot het omliggende landschap staan. In het algemeen blijkt dat ten aanzien van recreatie de gemeente Oirschot een stimulerende en faciliterende rol heeft (Schröder en Raeijmaekers, 2006). Recent zijn er initiatieven ondernomen voor de realisatie van toeristenpoorten. "Door het ontwikkelen van representatieve entrees willen we Oirschot op de kaart zetten als toeristisch en recreatief aantrekkelijke gemeente. Deze entrees, toeristische poorten genoemd, worden toegangspunten tot de gemeente Oirschot" (website gemeente Oirschot).

2.3.2 Gebruikswaarde

De gebruikswaarde van de open akkers wordt met name bepaald door de geschiktheid van de bodem. Tabel 2 geeft enkele karakteristieken weer voor elk van de 11 akkers. Opvallend is dat de geschiktheid van bijna alle akkercomplexen 1.1 is, de beste classificatie die mogelijk is. De relatieve geschiktheid voor akkerbouw en weidebouw is nog steeds vrij hoog maar toch minder dan voor de boomteelt. De ontwatering van de bodems op de akkercomplexen is goed, de grondwatertrap is namelijk relatief hoog (grotendeels V-VII op een schaal van I-VII). Dit komt overeen met de verwachting en wijkt niet veel af van andere esdekken met een vergelijkbaar landgebruik. Bodemgeschiktheid is niet de enige factor voor het bepalen van deze gebruikswaarde. De toegang tot de markt en nabijheid van ketenbedrijven speelt ook een rol voor de gebruikswaarde voor boomteelt. De boomteelt heeft zich in Nederland en meer specifiek in Noord-Brabant geconcentreerd mede omdat er in de nabijheid een grote afzetmarkt aanwezig is in de vorm van hoge bevolkingsdichtheden in ons land maar ook in buurlanden Duitsland, België en Frankrijk. Daarnaast hebben zich bedrijven gevestigd die de telers ondersteunen in teelt, kennis, transport en verkoop. Deze ketenbedrijven zijn in Noord-Brabant aanwezig met Haaren als een regionaal boomteeltcentrum voor Midden-Brabant.

Tabel 2 Bodemgesteldheid van de Enkeerdgronden per akkercomplex: subtype, grondwatertrap, zuurgraad, geschiktheid akkerbouw, weidebouw en boomteelt en beperkende factoren. De code zEZ21 betekent dat het om een enkeleerdgrond gaat met leemarm en zwak lemig zand en de code zEZ23 betekent dat het om een enkeleerdgrond gaat met lemig fijn zand. De grondwatertrap V betekent dat het grondwater 25-40 cm onder het maaiveld zit, VI betekent 40-80cm onder het maaiveld en VII 80-140 cm onder het maaiveld. De gradaties van geschiktheid lopen van 1.1 tot 3.3 met 1.1 als hoogste gradatie voor de beste geschiktheid (Teunissen van Manen et al. 1985, Cate et al. 1995).

	Enkeerdgrond met subtype aanduiding	Grondwater-trap	Geschiktheid akkerbouw	Geschiktheid weidebouw	Geschiktheid boomteelt	Beperkende factoren
1	met leemarm en zwak lemig zand	V	2.1	1.2	2.1	Ontwaterings-toestand
2	met leemarm en zwak lemig zand	VI	1.4	1.3	1.1	Vochtleverend vermogen
3	met lemig fijn zand	VI	1.3	1.1	1.1	
4	met lemig fijn zand	V-VII	1.3-3.1	1.1-2.1	1.1-2.1	Meerdere factoren
5	met leemarm en zwak lemig zand	VI-VII	1.4/2.3	1.3/2.2	1.1	Vochtleverend vermogen
6	met lemig fijn zand	VI	1.3	1.1	1.1	
7	met leemarm en zwak lemig zand	VI	1.4	1.3	1.1	Vochtleverend vermogen
8	met leemarm en zwak lemig zand	VI	1.4	1.3	1.1	Vochtleverend vermogen
9	met leemarm en zwak lemig zand	VI-VII	1.4/2.3	1.3/2.2	1.1	Vochtleverend vermogen
10	met lemig fijn zand	V-VI	1.3/2.1	1.1/1.2	1.1/2.1	
11	leemarm en zwak lemig zand	VII	2.3	2.2	1.1	Vochtleverend vermogen

3 Afvoer van bodem bij laanbomenteelt

Een van de zorgen van de SBEO over de boomteelt op archeologisch waardevolle esdekken is dat er met de afvoer van de kluit ook archeologisch materiaal verdwijnt. Echter, doordat de archeologische schatten op de akkers gemiddeld 50 cm onder het esdek liggen, hoeven verstoringen in het esdek niet meteen schade toe te brengen aan de archeologische schatten. Bewerkingen zijn dan ook alleen schadelijk als deze dieper gaan dan 50 cm (Ria Berkvens, persoonlijke communicatie 2011). Dit is dan wel gezien op korte termijn. Op de lange termijn kan het wel effect hebben, omdat er altijd grond wordt afgevoerd met de boomkluiten (Ria Berkvens, persoonlijke communicatie 2011, Kortlang en Leenders 2006). Maas en Van Reuler (2008) stellen dat er op zandgronden matig tot sterke nivellering van aardkundige waarden plaatsvindt door laanbomenteelt.

De diameter van de stam bepaalt voor het overgrote deel van de bomen de grootte van de kluit en daarmee dus ook hoeveelheid afgevoerde grond (Van Reuler en Pronk, 2010). De afvoer van grond is volgens onderstaande tabel afhankelijk van de diameter van de stam en is ook gekoppeld aan de hoeveelheid bomen per ha (Van Reuler en Pronk, 2010).

Tabel 3 Vereiste minimum diameter van de kluit in relatie tot de omtrek (beide in cm) gemeten op 100 cm boven de wortelhals (Raad voor de Boomkwekerij, 2007 uit Van Reuler en Pronk, 2010).

Omtrek	Minimale kluitdiameter	Omtrek	Minimale kluitdiameter
6 – 8	25	18 – 20	55
8 – 10	30	20 – 25	60
10 – 12	30	25 – 30	70
12 – 14	40	30 – 35	80
14 – 16	45	35 – 40	90
16 – 18	55	40 – 45	100

De messen die gebruikt worden om de kluit uit te graven zijn zodanig gefabriceerd dat ze een kom uitsnijden in de grond, zie figuur 3. De meeste messen zijn in de vorm van een platte parabool, waardoor de maximale diepte van het mes in elk geval iets minder moet zijn dan de straal (helft van de diameter) van de kluit. Uit bovenstaande tabel blijkt dan dat voor bomen met maat 40-45 geldt dat de maximale diepte ongeveer 50cm zou moeten zijn. De laanbomen van deze dikte staan over het algemeen een behoorlijk lange tijd (>5 jaar) en de afstand van de bomen is ook aanzienlijk (Van Reuler en Pronk, 2010) waardoor de afvoer per ha gering is. Van de klasse 40-45 cm staan echter geen of zeer weinig bomen in de gemeente Oirschot (Horlings, 2013) dus het risico of afvoer van grond uit de ongestoorde bodemlaag is bij deze diktemaat zeer beperkt.

Figuur 3 Holmac HZC 32, een voorbeeld van een kluitenrooier met paraboolvormige messen.

Daarnaast is het wortelvolumen ongeveer 40-50% dus wordt er 50-60 procent van het volume als grond afgevoerd. Bij duurzaam beheer wordt de grond die afgevoerd is ook weer aangevuld met schone grond. "De instandhouding van productiefactoren, zoals het behoud van het esdek, is in het belang van de boomteler en de grondeigenaar waardoor het aannemelijk is dat de afvoer van grond over het algemeen zo klein mogelijk wordt gehouden" (Horlings, 2013).

De provincie adviseert een maximale bewerkingsdiepte van 40 cm. Met de resultaten van de erfgoedkaart kan hier nog vanaf worden geweken. De gemeente gaat ervan uit dat op akkers met een middelhoge en hoge archeologische verwachtingswaarde een bewerkingsdiepte van 50 cm kan worden toegestaan zonder dat dit de archeologische waarden aantast (Gemeente Oirschot 2010b). Volgens het rapport van Boxtel (Kortlang en Leenders 2006) is er al een bedreiging als er dieper dan 30 cm wordt afgegraven of gaten worden gemaakt voor boomplant. In het rapport van Boxtel is uitgegaan van een gemiddelde boomkluit met een diepte van 40 cm (Kortlang en Leenders 2006). Dit wijkt 10 cm af van de gemiddelde dikte van een esdek. Door de heterogeniteit van de dikte van het esdek kan het voorkomen dat de boomkluiten tot in bodemlagen reiken met een zekere archeologische waarde.

Het verschil tussen de diepte van een gemiddelde boomkluit en de dikte van een gemiddelde esdek is te klein om te kunnen zeggen dat de archeologische schatten gevrijwaard blijven van verstoringen. Dit is zeker te weinig als het esdek ook nog eerst geëgaliseerd wordt en daarmee dunner wordt. De kluit kan ook groter worden dan 50 cm (Maas en Reuler 2008). Ook kunnen teelt ondersteunende voorzieningen en bebouwing een negatief effect hebben op de archeologische schatten. Deze gaan meestal dieper dan 30 cm (Kortlang en Leenders 2006). Op akkers met een middelhoge en hoge archeologische verwachtingswaarde moet een omgevingsvergunning aangevraagd worden bij de gemeente als daar werkzaamheden uitgevoerd worden (Gemeente Oirschot 2010b). In de praktijk zijn de meeste laanbomen niet heel erg dik en zal de afvoer van grond niet direct in de dieperliggend meest waardevolle laag plaatsvinden. Uiteindelijk is het wel zo dat elke afvoer van grond zorgt voor aantasting van de totale dikte van de esdekken op de lange termijn, ook al gaat dit nu langzaam.

4 Inpassing boomteelt in landschap

Vanuit het idee om een gezamenlijke visie te ontwikkelen op de ruimtelijke ontwikkelingen in de omgeving van Oirschot, is het goed om na te denken over het belang van de open akkers in zo'n visie. Daarvoor is het belangrijk om de waarde van de open akkers helder te beschrijven (zie dit rapport) en te duiden wat deze akkercomplexen bijzonder maakt.

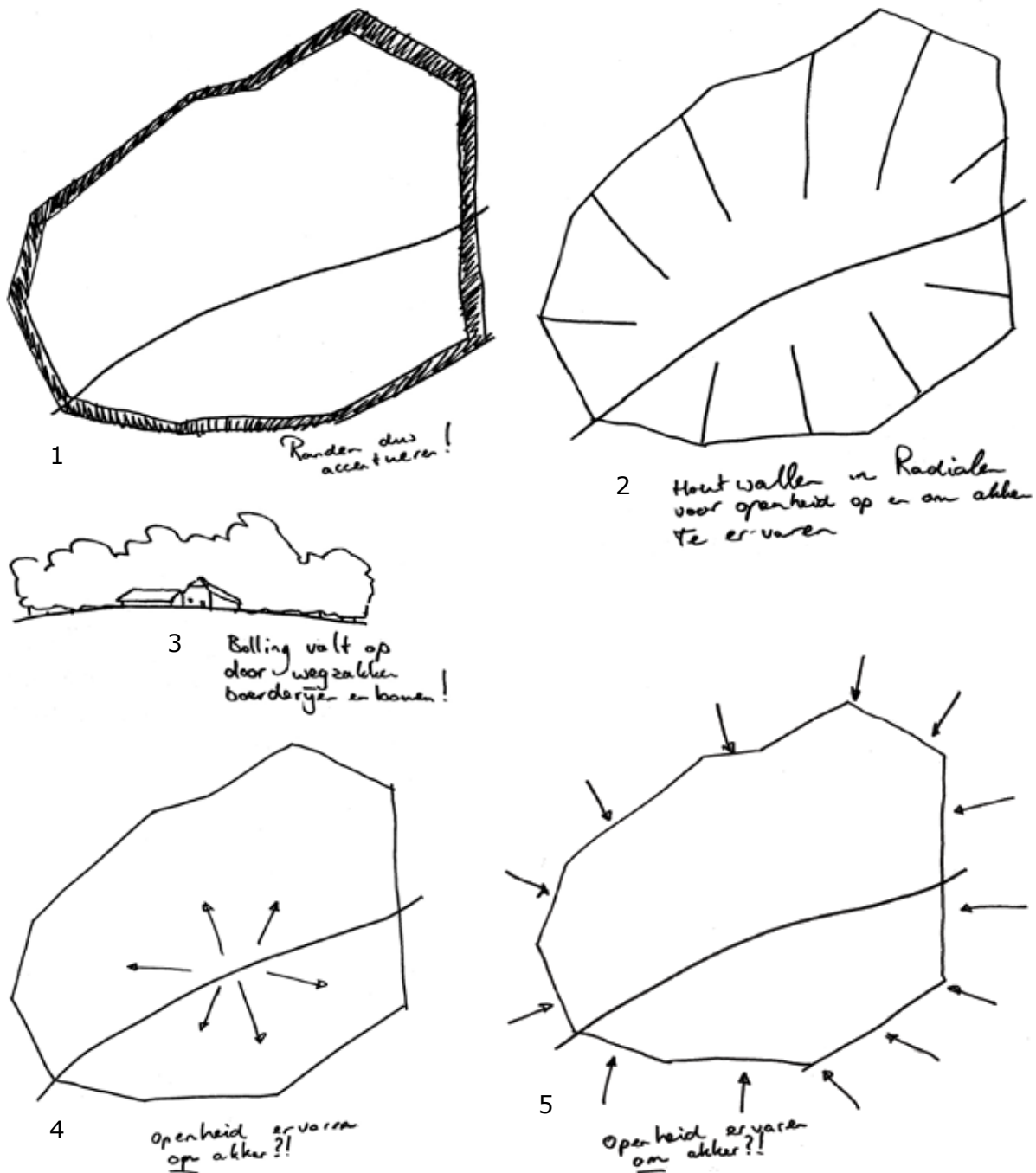
Een belangrijke vraag is of en hoe boomteelt ingepast kan worden in het landschap en of dit op zo'n manier kan dat de waarden van het landschap behouden of zelfs versterkt worden. Met deze vraag is student landschapsarchitectuur Thijs Dolders aan de slag gegaan. Zijn onderzoek schetst een aantal manieren waarop de boomteelt ingepast kan worden in het landschap en het laat zien dat de boomteelt ook gebruikt kan worden om de kwaliteit van het landschap te versterken, zie box 1 en figuren 4 en 5. Het resultaat is een aantal ontwerpprincipes die ingezet kunnen worden bij het situeren en vormgeven van boomaanplanten.

Box 1. Voorbeelden van ontwerpprincipes

De bolling van de akkers is één van de aspecten die een bolle akker zo uniek en mooi maken. Deze bolling valt pas op als bebouwing en bomen wegzakken achter deze rand. Dit kan extra benadrukt worden door gewassen te telen die relatief laag zijn.

Door de randen te accentueren valt de bolling extra op (schets nr. 1, zie volgende bladzijde). Er zakt meer weg achter de bolling van de akker. De akker wordt daardoor vanaf het midden meer als bolle akker beleefbaar. Een goede manier om deze randen te accentueren is door hier bomen te plaatsen die de groene rand met zo nu en dan een boerderij of gehuchtje van boerderijen versterken (schets nr. 3).

Het is de vraag of de akker alleen vanuit het middelpunt beleefd moet worden (schets nr. 4). Om de akker ook beleefbaar te maken vanaf de wegen die er omheen lopen, is het alleen niet de bedoeling dat de rand helemaal vol gezet wordt. De boomkwekerijen kunnen daarom als radialen worden toegepast zodat de akker ook vanaf de randen beleefbaar is als bolle akker (schets 2 en 5).

Figuur 4 Schetsen voor verschillende benaderingen van het ontwerp van een landschap op een open akker, schetsen en tekst door Thijs Dolders, zie voor uitleg box 1.

De ontwerpprincipes zijn vertaald naar concrete beelden van bestaande situaties zoals figuur 5 weergeeft. Daarnaast heeft de landschapsarchitect ook gekeken naar de bijdrage van landschapselementen op de totale verkaveling van het landschap. Door landschapselementen toe te voegen (zie figuur 6), is goed te zien dat de openheid niet volledig hoeft te verdwijnen. Het introduceren van landschapselementen op de juiste plek, kan de belevingswaarde van het landschap juist versterken. Door onderstaand ontwerpprincipes toe te passen, kan bijvoorbeeld de historische verkaveling van voor 1900 juist weer versterkt worden omdat er toen op diverse akkercomplexen ook halfopen landschappen te vinden waren. In figuur 6 is te zien hoe dit uitwerkt in samenhang met percelen en andere landschapselementen rond Oirschot.

Of de ontwerpprincipes worden toegepast en in welke mate, is aan de partijen die gezamenlijk beslissen over de ontwikkeling van het gebied, waaronder overheden, ondernemers en belangenorganisaties. De landschapsarchitect beslist niet over de inrichting van het landschap. Hij geeft alleen handvatten om anders om te gaan met de inrichting van het landschap.

Figuur 5 Voorbeeld van een ontwerp voor een akkercomplex met boomteelt. De grote foto laat de mogelijke toekomstige situatie zien en de kleine foto de huidige (Ontwerp en visualisatie door Thijs Dolders).

Figuur 6 Voorbeeldontwerp voor de inrichting van het landschap met open akkers en met boomteelt rond Oirschot (grijs). Hierin zijn percelen van boomkwekerijen als groene vlakken toegevoegd waardoor de architect de besloten openheid heeft proberen te versterken. Bruine lijnen zijn in dit ontwerp wandel- en fietspaden. (Ontwerp door Thijs Dolders).

5 Formele bescherming open akkers

Een belangrijk doel van dit onderzoek is advies te geven over de wijze waarop de kwaliteiten van de open akkers duurzaam behouden kunnen worden. Uit het onderzoek naar de waarden van de akkercomplexen is naar voren gekomen dat er vele kwaliteiten worden toegekend aan het gebied en dat deze waarde toekenningen door de tijd heen veranderen. De omgeving van Oirschot wordt gewaardeerd vanwege de landschappelijke kwaliteit, zoals de openheid van de akkercomplexen en vanwege de aardkundige waarden. De bodem wordt door agrariërs zeer geschikt gevonden voor boomteelt. Ook de aanwezige cultuurhistorische elementen, zoals oude boerderijen, worden door velen gezien als een kwaliteit. Niet voor niets heeft het Rijk twee beschermde dorpsgezichten aangewezen in de gemeente Oirschot.

Hoe dit landschap zich in de toekomst ontwikkelt, is afhankelijk van vele partijen die samen de inrichting en het gebruik van het gebied bepalen en gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de veranderingen hierin. Het duurzaam behoud van de kwaliteiten van de open akkers in de gemeente Oirschot is afhankelijk van de keuzes die deze partijen maken. Voor het behoud en de ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteiten is het nodig om al die wensen ten aanzien van inrichting en gebruik en de vertaling daarvan naar concrete acties, op elkaar af te stemmen. Dit kan door het opstellen van visies en plannen. Het bestemmingsplan dat door de gemeente wordt opgesteld, speelt hierin een belangrijke rol, maar daarnaast zijn ook andere formele en informele plandocumenten en visies van belang.

Ruimtelijke planning is ingebed in een set van regels waarmee bepaald wordt welke vorm van planning mogelijk is en welke beperkingen er worden opgelegd aan het ruimtegebruik. Deze regels hebben voor een deel direct betrekking op het gebruik van de ruimte, zoals het bestemmingsplan, erfgoedregeling, milieuwetten en dergelijke. Maar ook regelgeving ten aanzien van eigendom en regels over de rol en verantwoordelijkheid van verschillende betrokken organisaties, zoals bijvoorbeeld de gemeente, zijn belangrijk. Daarnaast zijn ook allerlei ongeschreven regels van belang, zoals bijvoorbeeld de normen die mensen hanteren. Als we dus willen weten op welke wijze de akkercomplexen momenteel beschermd zijn, moeten we verder kijken dan alleen naar de formele regels, maar ook rekening houden met informele kaders en de wijze waarop regels door de betrokkenen worden geïnterpreteerd en toegepast (Van Dijk en Beunen, 2009). Hoe mensen omgaan met de gemaakte regels is onder meer afhankelijk van de bekendheid met die regels, het draagvlak ervoor bij de verschillende partijen en de wijze waarop de handhaving van die regels is georganiseerd.

Voor de gemeente Oirschot geldt dat er allerlei formele regels zijn over het gebruik van het gebied. Voor de boomteelt zijn de mogelijkheden en beperkingen vastgelegd in de boomteeltvisie. Deze visie zal worden vertaald in het bestemmingsplan. Voor het beantwoorden van de vraag over de bescherming van de open akkers is het echter van belang verder te kijken dan deze formele afspraken. Wanneer ruimtelijke planning beperkt wordt tot een juridisch spel is de kans namelijk groot dat de nadruk komt te liggen op de procedurele kant van de besluitvorming en de inhoudelijke discussie naar de achtergrond verdwijnt. Als gevolg hiervan zullen partijen meer tegenover elkaar komen te staan, erodeert het draagvlak voor bescherming van het landschap en wordt het dus veel moeilijker om overeenstemming te bereiken over het gebruik van het gebied (Beunen, 2006; Beunen et al., 2013). Te veel nadruk op bescherming die via formele wetten kan worden afgedwongen heeft dus vaak precies een tegenovergesteld effect. Regels hebben in praktijk alleen het beoogd effect als alle betrokken partijen er naar kunnen en willen handelen. De formele kaders zijn uiteraard wel een belangrijk aspect van de discussie, deels omdat ze het resultaat zijn van eerder overleg en deels omdat ze de kaders schetsen waarbinnen verder gediscussieerd kan worden.

De bescherming van de open akkercomplexen in de gemeente Oirschot is vastgelegd in de boomteeltvisie voor wat betreft de boomteelt. Deze is op 29 september 2011 vastgesteld door de gemeente Oirschot en biedt een kader voor het opstellen van de boomteeltparagraaf en de bijbehorende regels voor het bestemmingsplan 'Buitengebied Fase 2' (Gemeente Oirschot, 2011), vast te stellen in 2013. In de boomteeltvisie is per gebied aangegeven in welke gebieden geen boomteelt mogelijk is, in welke

gebieden onder voorwaarden en vergunningplichtig en in welke gebieden boomteelt toegestaan is. In deze visie wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen deelgebieden. Een deel ervan is strikt beschermd tegen ruimtelijke ontwikkelingen die de akkercomplexen aantasten. In andere deelgebieden zijn wel ontwikkelingen mogelijk. Daarmee zijn de kernwaarden beschermd. Wij pleiten er echter voor om niet te veel te focussen op de verschillende deelgebieden, maar het landschap als geheel te zien. De kwaliteit van het landschap wordt immers vooral bepaald door de combinatie van structuren en elementen.

Het landschap rondom Oirschot is een levend landschap waarin continu nieuwe ontwikkelingen plaats vinden. Een dergelijke dynamiek is mogelijk binnen de bestaande juridische kaders en hoeft ook niet strijdig te zijn met het beschermen van de open akkers. In plaats van veranderingen per definitie te zien als bedreiging, kan het juist goed zijn om ze ook te beschouwen als een kans om het landschap en de daar aanwezige waarden te versterken. Uit de interviews die met betrokken partijen zijn gehouden, is gebleken dat hiervoor bij alle partijen draagvlak is. De vraag is dan op welke wijze bestaande waarden versterkt kunnen worden en welke rol de verschillende organisaties daarbij kunnen spelen?

De boomteeltvisie is tot stand gekomen na een vraag van de gemeente aan de ZLTO om voor de sector een boomteeltvisie te schrijven. Na een proces waarbij SBEO in eerste instantie alleen zijdelings betrokken was, is er op initiatief van SBEO een fietstocht voor alle betrokken partijen georganiseerd waarbij elkaars standpunten in het veld zijn besproken (Gemeente Oirschot, 2011). In een eerste ontwerp waren er maar 2 gebieden beschermd en later zijn er mede door de inbreng van SBEO 7 gebieden aangemerkt om te beschermen. Dit proces laat zien dat de partijen gezamenlijk tot afspraken kunnen komen over de bescherming en het gebruik van het gebied. Deze gezamenlijke basis en het wederzijds vertrouwen dat hiermee kan worden opgebouwd, is belangrijker dan de formele status van het document. Voor het duurzaam behouden van de kwaliteiten van de open akkers adviseren wij dan ook om in te zetten op verder overleg en samenwerking tussen de betrokken partijen. Dit kan door een gezamenlijk verhaal over de identiteit van het gebied te ontwikkelen en dat verhaal leidend te laten zijn in het ontwerp en gebruik van dat gebied (Van Assche et al, 2012; Hague en Jenkins, 2005). De gezamenlijke inzet zou zich moeten richten op het construeren van een overtuigend verhaal over de toekomst van een gebied; een breed gedragen visie. Dit moet gebeuren op basis van een zorgvuldige analyse van de identiteiten van een plek en de waarden die verschillende partijen daar aan toe kennen (Sandercock, 2003; Throgmorton, 2003). Een gezamenlijk identiteitsverhaal betekent niet dat er geen verschil van mening mag zijn over het gebruik van het gebied. De kern is een discussie over de belangrijkste waarden van het gebied, om van daaruit verder te praten over het gebruik daarvan en de wijze waarop de toegekende waarden in samenhang met elkaar versterkt kunnen worden (Van Ark en Beunen, 2002).

6 Naar een gezamenlijk verhaal

De spanning tussen behoud en ontwikkeling van het landschap zoals die zich manifesteert rondom de open akkers in Oirschot is niet nieuw en speelt op vele plaatsen. Nederland kent een lange en misschien wel steeds krachtiger traditie van protest en strijd tegen voorgenomen transformaties van het landschap (Verhoeven 2009, Van de Arend 2007). Door allerlei organisaties worden uiteenlopende strategieën ingezet voor het behoud van landschappelijke en cultuurhistorische waarden. Denk daarbij aan inspraak- en bezwaarprocedures, protesteren, media-aandacht creëren, het aankopen van grond waar mogelijk een ongewenste bestemming komt, draagvlak creëren of suggereren voor de eigen doelen en middelen, ruimtelijke problemen herdefiniëren, het eigenbelang institutionaliseren, lobbyen enzovoorts. Ondanks alle tegenstellingen die hierbij naar voren komen, zijn er ook diverse onderzoeken die hebben laten zien dat het mogelijk is dat beelden worden geconstrueerd die door meerdere partijen worden gedeeld, dat er concepten te bedenken zijn die juist een verbinding leggen tussen verschillende partijen en hun soms tegenstrijdige ambities. Een voorbeeld daarvan is het concept 'bollenvogels' dat in de Duin en Bollenstreek heeft bijgedragen aan de samenwerking tussen natuurbeschermers en agrariërs (box 2). Vergelijkbaar met het concept bollenvogels zijn eerder ook concepten als 'weidevogels', 'akkerrandenbeheer' en 'stadsnatuur' tot stand gekomen. Het zijn concepten die bepaalde natuurwaarden aanduiden, daarmee aandacht vragen voor deze natuurwaarden en die aanzetten tot een verdere bescherming ervan. Deze concepten geven inzicht in de wijze waarop mensen betekenis geven aan bepaalde zaken, maar het gebruik van deze concepten leidt er ook toe dat er meer aandacht komt voor de natuur- of landschapswaarden die met het concept worden aangeduid.

Met name in gebieden waar natuur- en landschapsbeschermers afhankelijk zijn van medewerking van grondeigenaren, kan het verstandig zijn op zoek te gaan naar een gedeeld perspectief. Deze grondeigenaren, vaak agrariërs, hebben niet alleen andere belangen in een gebied, maar soms ook andere percepties van wat belangrijke natuur- en landschapswaarden zijn. Deze kunnen conflicteren met de percepties van natuurbeschermers of erfgoeddeskundigen, maar zoals we in de bollenstreek hebben kunnen zien, is het ook mogelijk om verbindende visies te ontwikkelen. Dergelijke visies creëren de ruimte voor samenwerking. Deze ruimte is geen garantie voor succes, maar wel een belangrijke randvoorwaarde.

Box 2. Strategische constructies van natuur

Op veel plaatsen in Nederland vinden discussies plaats over de negatieve consequenties van de agrarische bedrijfsvoering voor bepaalde natuur- en landschapswaarden. Vaak leiden deze discussies tot conflicten waaruit weinig constructiefs voortkomt en die dan ook niet bijdragen aan het behouden van natuur en erfgoed. Met dit voorbeeld uit de Duin en Bollenstreek willen we laten zien dat het mogelijk is om constructies van natuur te ontwikkelen die het mogelijk maken partijen te verbinden. In de Duin en Bollenstreek hebben agrariërs en natuurbeschermers hun krachten gebundeld en zich met succes verzet tegen voorstellen voor grootschalige stedelijke ontwikkeling. Gedurende het proces is het concept bollenvogels ontstaan en dit concept heeft een belangrijke rol gespeeld in het bij elkaar brengen van natuurbeschermers en agrariërs. Het concept bollenvogels kreeg meer en meer aandacht na de 'ontdekking' van natuurwaarden op de met pesticiden vervuilde bollenvelden. Daar vallen onder meer soorten onder als patrijs (*Perdix perdix*), scholekster (*Haematopus ostralegus*), Kievit (*Vanellus vanellus*), tureluur (*Tringa totanus*), veldleeuwerik (*Alauda arvensis*) en gele kwikstaart (*Motacilla flava*). Om deze natuurwaarden te versterken en beter uit te dragen, heeft een aantal agrariërs en natuurbeschermers een agrarische natuurvereniging opgericht genaamd Geestgrond. Geestgrond spant zich in voor het landschapsbeheer van de Bollenstreek met bijvoorbeeld de ontwikkeling van bedrijfsnatuurplannen voor agrarische bedrijven (Duineveld en Beunen, 2010).

6.1 Proces vervolg

Voor een duurzame bescherming van het landschap is het belangrijk een breed draagvlak te krijgen bij eigenaren, gebruikers, omwonenden en recreanten. Traditioneel is daarbij een belangrijke verantwoordelijkheid weggelegd voor de verschillende overheden die via hun ruimtelijke beleid invulling kunnen geven aan de ambities om landschappelijke kwaliteiten te behouden en te versterken. In het afgelopen decennium is duidelijk geworden dat overheden dergelijk beleid alleen samen met andere publieke en private partijen kunnen realiseren. Landschapsbescherming is dus niet alleen een zaak van het formuleren en uitvoeren van beleid, maar ook van intensieve samenwerking. Daarbij komt nog dat de toenemende betrokkenheid van burgers bij het beschermen en ontwikkelen van het landschap zich ook steeds vaker vertaalt naar concrete initiatieven (Dam et al., 2008; Salverda et al., 2008). Deze burgers organiseren zich en zetten zich actief in voor het behoud van landschap en erfgoed. Zij doen dat niet door beleidsplannen te maken, maar door intensief te overleggen en samen te werken met andere partijen. De SBEO is daarvan een voorbeeld.

Deze verschuiving die door Maarten Hajer, directeur van het Planbureau van de Leefomgeving, wordt aangeduid met de term 'de energieke samenleving' (Hajer, 2011), heeft uiteraard ook invloed op de manier waarop de inrichting en het gebruik van een bepaald gebied kan worden georganiseerd. Overheden kunnen er niet omheen allerlei organisaties en burgers te betrekken bij het opstellen en uitvoeren van beleid. Omgekeerd kunnen die organisaties en burgers niet meer van de overheid verwachten dat die alles volgens hun wensen zal regelen.

Deze inzichten hebben ook consequenties voor het behoud van de open akkers in Oirschot. De toekomst van dit gebied, in de vorm van behoud en in de vorm van ontwikkeling, komt tot stand in een samenspel van overheden, burgers en ondernemers. In het proces dat georganiseerd kan worden om het behoud van cultuurhistorische en archeologische waarden te realiseren, moet dan ook aandacht zijn voor al die verschillende partijen, hun perspectieven en belangen en de rollen en verantwoordelijkheden die zij (kunnen) hebben. Zo'n proces heeft in ieder geval twee belangrijke uitgangspunten:

- Het is belangrijk de verschillende perspectieven en belangen een plek te geven en te onderzoeken op welke wijze ze verbonden kunnen worden.
- Het is van belang niet alleen naar de open akkercomplexen en de boomteelt te kijken, maar ook andere aspecten van het landschap en andere ruimtelijke ontwikkelingen in beschouwing te nemen, zoals bijvoorbeeld het recreatief gebruik van het gebied en de ontwikkelingen van Brainport Eindhoven.

De uitdaging voor het behoud is een strategie te vinden waarmee de activiteiten van verschillende partijen gecoördineerd kunnen worden, zonder dat al te veel sturing en controle vanuit de overheid nodig is. De ervaring laat zien dat top-down sturing vaak niet mogelijk is en ook niet gewenst is. Juridische bescherming biedt weliswaar kaders, maar daar binnen is vaak nog ruimte voor allerlei ontwikkelingen die weliswaar toegestaan zijn, maar niet altijd gewenst. Daarnaast versterken juridische procedures vaak het onderling wantrouwen tussen de betrokken partijen en kunnen er toe leiden dat het draagvlak voor behoud en bescherming van landschappelijke waarden, zoals natuur en erfgoed sterk kan afnemen.

Een goede mogelijkheid voor het behouden van landschapswaarden is het gezamenlijk ontwikkelen van een verhaal over de identiteit van het gebied en dat verhaal als basis te zien voor toekomstige activiteiten en ontwikkelingen (Van Assche en Lo, 2011). Een dergelijke strategie wordt in de literatuur vaak aangeduid met de Engelse term "place branding". Het uitgangspunt is dat een breed gedeeld en gedragen identiteitsverhaal lokale samenwerking, duurzaam gebruik en respect voor het landschap stimuleert. Een sterke identiteit (een place brand) kan namelijk worden gebruikt om waarde te creëren en daarmee partijen stimuleren om te investeren in het behoud en het verbeteren van plaatsen en landschappen (Go & Govers, 2012; Anholt, 2010).

Zo'n identiteitsverhaal benadrukt de uniekheid en de kwaliteiten van een bepaalde plek. Hiermee is het mogelijk nieuwe waarden te creëren en te promoten. Dit werkt als het identiteitsverhaal leidend wordt in het handelen van partijen die besluiten nemen over het gebruik en de inrichting van het

landschap. In veel gevallen zijn de verschillende partijen zich niet, of niet voldoende, bewust van de waarden die kunnen worden toegekend aan de omgeving en van de mogelijkheden om bepaalde functies en activiteiten te combineren onder een gemeenschappelijk identiteitsverhaal.

Voor het ontwikkelen van een gezamenlijk verhaal over de identiteit van het gebied is het nuttig om het gebied te bezien als een container van waarden. Met het verhaal kan de eenheid van het gebied worden benadrukt, maar ook de afzonderlijke waarde van bepaalde plekken, objecten en netwerken in dat gebied. In een grotere ruimtelijke eenheid is het mogelijk om diverse schalen en lagen te onderscheiden die worden gekenmerkt door verschillende combinaties van kwaliteiten en (potentiële) vormen van gebruik. Daarbij is het van belang om de relatie tussen conceptuele en ruimtelijke grenzen in acht te nemen: bepaalde concepten, activiteiten, en waarden zijn nauwer verbonden met ruimtelijke grenzen dan andere. De grenzen van bolle akkers zijn bijvoorbeeld wel aan te wijzen in het landschap, maar de openheid die ze zo bijzonder maakt, komt tot stand in een wisselwerking tussen de open akkers en hun omgeving, net als bijvoorbeeld de beschermde dorpsgezichten.

De waarde die wordt toegekend aan het hele gebied, zal invloed hebben op de gewenste veranderingen op een lager schaalniveau. Bij een hoge waardering zal het gebied waarschijnlijk niet snel worden veranderd door activiteiten of objecten die de waardering ondermijnen, terwijl omgekeerd het gebied ook nieuwe objecten en activiteiten zal aantrekken die bij gebruik inspelen op of profiteren van die hoge waarde. Als iedereen de openheid van het gebied waardeert, zal er minder draagvlak zijn voor ontwikkelingen die de openheid aantasten, maar bijvoorbeeld wel voor het aanleggen van fiets- en wandelpaden waardoor meer mensen het gebied kunnen bezoeken. Dit kunnen inwoners zijn, maar ook toeristen, wat weer aanleiding kan zijn voor het initiëren van nieuwe horecafaciliteiten. Daarbij geven structuur en elementen elkaar vorm: de afzonderlijke elementen kunnen het identiteitsverhaal van het gebied ondersteunen en andersom. De recreatieve waarde van een gebied wordt vaak bepaald door een combinatie van natuurwaarden, de aanwezigheid van erfgoed zoals oude boerderijen en kloosters en de landschappelijke structuren. Negatieve 'feedback loops' zijn ook mogelijk: niet elke activiteit kan worden ontplooid zonder verlies van samenhang, geloofwaardigheid en waarde van het identiteitsverhaal.

De herkenbaarheid van objecten en structuren is een belangrijke voorwaarde voor waardering ervan. Objecten die duidelijk zijn te onderscheiden van hun omgeving, worden gemakkelijker gewaardeerd of bekritiseerd. Door middel van ruimtelijke ingrepen, via planning en ontwerp, kan de herkenbaarheid van plekken of objecten vergroot of verkleind worden. Het kan echter ook het uitdragen van het verhaal over een object zijn, waardoor mensen het eerder als een afzonderlijk object gaan herkennen en gaan waarderen. Herkenbaarheid heeft dus ruimtelijke en conceptuele kanten.

Een goed voorbeeld zijn de beschermde dorpsgezichten zoals die van het buurtschap Straten. Of het kenmerkende karakter van de Boterwijk, zie figuur 7. Bij de Boterwijk gaat het om een combinatie van elementen in een specifieke ruimtelijke configuratie die zorgen voor de toegekende kwaliteit. De openheid van het landschap draagt er toe bij dat de rand van het dorp, met de karakteristieke kerktoren zichtbaar is. Het is de combinatie van de openheid en het zicht op de kerktoren die de belevingswaarde van het landschap vergroot. Zonder de kerktoren, of zonder een open uitzicht vanaf de open akkercomplexen, neemt de beleving van het geheel af en daarmee ook die van de afzonderlijke elementen.

Bij het construeren van een gezamenlijk identiteitsverhaal voor de omgeving van Oirschot is een belangrijke rol weggelegd voor SBEO. Zij kunnen de verschillende perspectieven inventariseren, anderen wijzen op de kwaliteiten van het gebied en suggesties doen voor mogelijkheden om die kwaliteiten te versterken.

Figuur 7 De open akker De Heezen, aangegeven is of er uitzichtbelemmering vanaf de weg aanwezig is (rode lijnen) of dat er vrij uitzicht (groene lijnen) is vanaf de weg, geel betekent uitzicht van tuin op akker, en oranje weinig uitzicht van tuin op de akker. De hierboven genoemde uitzichten zijn ingeschat en het kan zijn dat het uitzicht per seizoen wisselt of ander geïnterpreteerd wordt.

Het boekje “Langs Boerderijen in Oirschot en de Beerzen” is daarvan een goed voorbeeld (SBEO, 2010a). Het nodigt mensen uit om actief naar het erfgoed in het gebied te kijken en oog te hebben voor de karakteristieke elementen. Het boekje past uitstekend in een verhaal dat het historische karakter van Oirschot als belangrijke waarde voor bewoners en bezoekers benadrukt. Als mensen dit verhaal gaan herkennen in het landschap zullen ze wellicht ook anders tegen dit landschap en de elementen van dit landschap aan gaan kijken. De hoop is uiteraard dat ze gaan zien dat deze elementen een bepaalde waarde geven aan het landschap en dat ze zich passief of actief zullen gaan inzetten voor het behouden van die waarde. De kunst daarbij is om het verhaal zo te vertellen dat het aansluit bij het beeld dat mensen al hebben. De kracht van zo’n aanpak is dat het andere partijen niet dwingt, maar inspireert door middel van aansprekende voorbeelden waar ze zelf mee aan de slag kunnen. Een zelfde aanpak kan ook voor het hele landschap gebruikt worden.

Een recent voorbeeld van hoe belanghebbenden gezamenlijk vorm geven aan de omgeving in Oirschot is het convenant Huijgevoort (2012). Burgers, ondernemers, belangenpartijen en overheden hebben intensief overlegd en onderhandeld over hoe de veehouderij in Middelbeers (Oirschot) voortgezet kan worden zonder dat de omgeving van met name stankoverlast te lijden heeft.

Ondanks dat het inzetten op een gedeeld identiteitsverhaal goede mogelijkheden biedt om ruimtelijke activiteiten te coördineren en een landschap te behouden, is het belangrijk te beseffen dat herkenbaarheid niet automatisch betekent dat de waardering toeneemt. Het is echter wel een belangrijk uitgangspunt.

7 Een reflectie op het leer- en onderhandelingsproces

7.1 Inleiding

Het onderzoek in het Wetenschapswinkelproject "Open en Bolle Akkers rond Oirschot; behoud of ontwikkeling" kan worden gezien als een gezamenlijk leer- en onderhandelingsproces. Het is een zoekproces waarin ernaar gestreefd is de uiteenlopende belangen van de betrokken partijen bij elkaar te brengen. Daarbij ligt er niet alleen een verantwoordelijkheid bij de onderzoekers om kennis aan te dragen waarmee de betrokkenen hun eigen belangen kunnen versterken. Om te kunnen komen tot duurzame oplossingen, zal een situatie gecreëerd moeten worden waarin de partijen bereid zijn van elkaar te leren en open te staan voor nieuwe informatie die mogelijk strijdig is met de eigen opvattingen. Wanneer de eigen opvattingen die bepalend zijn voor het handelen, worden doorbroken, spreekt men ook wel van 'substantieel leren'. Substantieel leren is een voorwaarde voor duurzame verandering (Loeber et al., 2007). Wanneer sprake is van wederzijds vertrouwen en partijen laten zien iets voor elkaar te willen betekenen, kan gewerkt worden aan gezamenlijke probleemdefinities en oplossingsrichtingen. (Loeber et al., 2007; Yang, 2006) Om de partijen te ondersteunen in dit proces, zijn een goede reflectie op het proces en feedback op het handelen van de betrokken partijen noodzakelijk. Hierin is dan ook een belangrijke taak weggelegd voor de betrokken onderzoekers. (Beunen et al., 2012; Forester, 2012; Loeber et al., 2007)

In dit hoofdstuk wordt daarom een reflectie gegeven op het leer- en onderhandelingsproces in het Wetenschapswinkelproject rondom de Open en Bolle Akkers rond Oirschot. In paragraaf 7.2 wordt aan de hand van een tijdlijn een korte schets gegeven van de gebeurtenissen tijdens het onderzoek. Aan de hand van de zogeheten framing-benadering (Dewulf et al., 2009) wordt in paragraaf 7.3 vervolgens gekeken naar de manier waarop de verschillende partijen tijdens hun interacties zijn omgegaan met het probleem dat voorlag.

7.2 Het verloop van het onderzoeksproject: een korte schets

In januari 2011 vindt het eerste verkennende gesprek plaats en wordt gestart met het onderzoek (Zie Figuur 8). De waardebeoordeling van de open en bolle akkers rondom Oirschot is voor de SBEO een belangrijke reden om het Wetenschapswinkelonderzoek aan te vragen. De SBEO wil zich sterk maken voor het behouden en beschermen van het landschappelijke erfgoed, waaronder een elftal akkercomplexen met esdekken. De organisatie ziet de ontwikkelingen in de boomteeltsector als een bedreiging voor de akkercomplexen, maar zegt geen tegenstander van de boomteelt te zijn. Alleen waar dat geen schade doet, zou boomteelt mogen worden toegestaan, aldus de zienswijze van de SBEO. (SBEO, 2010b) De vraagstelling is bij aanvang van het onderzoek dan ook gericht op het expliciet maken van deze waarden zodat deze gebruikt kunnen worden als argument voor de bescherming van de akkercomplexen. In een eerder Wetenschapswinkelproject is in opdracht van de SBEO al eens onderzoek gedaan naar de waardering van een cultuurhistorisch object. In dit onderzoek werden de natuurwaarde en de cultuurhistorische waarde van het Montfortanen klooster Groot-Bijstervelt in kaart gebracht. (Joosten, 2009a) Op basis van dit onderzoek is vervolgens een ontwerpvisie gemaakt voor het complex (Joosten, 2009b).

Figuur 8 Tijdslijn Wetenschapswinkelonderzoek Open en bolle akkers Oirschot.

Kort na het eerste verkennende gesprek gaat een groep van acht studenten in het kader van het vak Academic Consultancy Training (ACT) met het onderzoek naar de akkercomplexen aan de slag. Naast de cultuurhistorische waarde, wordt er ook onderzoek gedaan naar de belevingswaarde en de gebruikswaarde. In vergelijking tot het eerdere onderzoek zijn met name de laatste twee aspecten nieuw voor de SBEO (Schaap, 2012). De studenten concluderen dat het landschap rondom Oirschot moet worden opgevat als een 'levend landschap' dat voortdurend in ontwikkeling is door menselijk handelen. Overleg tussen de verschillende stakeholders wordt vanwege de verschillende opvattingen als noodzakelijk gezien, maar ook als kansrijk vanwege de getoonde bereidheid het gesprek aan te gaan. Hoewel vanuit de SBEO kritiek is op de uitvoering van de stakeholderanalyse en de gebruikte data/kaarten, wordt benadrukt dat de organisatie geen tegenstander van boomteelt is. Naar aanleiding van de presentatie van de studenten wordt in de begeleidingscommissie geconstateerd dat er behoefte is aan een landschapsvisie. Er wordt voorgesteld een student Landgebruiksplanning te zoeken om een plan van aanpak te schrijven om tot deze landschapsvisie te komen. Ook wordt het Plan van Aanpak voor het Wetenschapswinkelonderzoek aangepast door meer aandacht te besteden aan het 'levende landschap' en de rollen van verschillende partijen daarin.

7.3 Zoeken naar de invulling van 'behoud door ontwikkeling': de bijdrage van het onderzoeksproces

Bij de probleemstelling draait het om de betekenis die de betrokkenen geven aan de situatie of het onderwerp dat ter discussie staat. De probleemstellingen (en daarmee de oplossingsrichtingen) die zij hanteren, kunnen verschillen. Door het uitwisselen van informatie, het stellen van vragen en het bediscussiëren van het onderwerp of de situatie, worden bepaalde aspecten naar voren gehaald waardoor het probleem wordt gedefinieerd en afgebakend (Dewulf et al., 2009). Een gezamenlijke probleemstelling kan bijdragen aan het formuleren van een gezamenlijke oplossingsrichting en daarmee gezamenlijke actie van de betrokken partijen mogelijk maken (Melucci, 1996; Yang, 2006).

Bij de start van het onderzoek speelt de focus op het vaststellen van de waarden (waardestelling) van de open en bolle akkercomplexen een dominante rol. Uit de formulering van de vraag- en doelstelling in het Plan van Aanpak komt de veronderstelling naar voren dat de waarden van de akkercomplexen op zichzelf staan, objectief vastgesteld kunnen worden en daarmee als overtuigend argument kunnen dienen in de onderhandeling met andere partijen, zoals de gemeente. Hiermee wordt het probleem vooral gedefinieerd als een gebrek aan voldoende kennis over (het zichtbaar maken van) de aanwezige intrinsieke waarden, zowel bij de SBEO als bij andere partijen.

In het ACT-onderzoek naar de akkercomplexen rondom Oirschot wordt de probleemstelling breder getrokken doordat in het onderzoek ook naar de belevings- en gebruikswaarde wordt gekeken. Hierbij zijn de belangen en betekenisgevingen van verschillende partijen in beeld gebracht waardoor blijkt dat er uiteenlopende waarden gehanteerd worden. Door het landschap rond Oirschot te karakteriseren als een 'levend landschap' wordt bovendien verwoord dat het landschap door meerdere partijen gemaakt

wordt en niet statisch, maar juist dynamisch is. Met het voorstel een plan van aanpak te schrijven voor het ontwikkelen van een landschapsvisie, lijkt er een verschuiving plaats te vinden van een focus op waardestelling naar een focus op een gezamenlijk proces met belanghebbende partijen.

Hoewel Thijs Dolders, als student Landschapsarchitectuur, in zijn onderzoek de nadruk legt op ruimtelijke ontwerpprincipes, geeft dit tijdens zijn eerste presentatie aanleiding tot een discussie over een mogelijke nieuwe rol van de SBEO. Met de ontwerpprincipes (eventueel vertaald in een beeldenboek) zou de SBEO aan andere partijen kunnen laten zien hoe boomteelt in het landschap ingepast kan worden. Op deze manier krijgt de SBEO een proactieve rol in het bij elkaar brengen van deze partijen, om te komen tot een gezamenlijke visie waarin de kernkwaliteiten van het landschap rondom Oirschot meer tot uitdrukking komen. Door een proactieve houding rol te spelen in de onderhandeling over de inrichting en het gebruik van het landschap kan het doel de open akkers te beschermen, beter worden nagestreefd.

8 Conclusies en aanbevelingen

De mogelijke aantasting van aardkundige waarden van de esdekken rondom Oirschot en de aantasting van de belevingswaarde door een toename van boomteelt is voor de SBEO aanleiding geweest voor dit onderzoek. In eerste instantie vroeg de SBEO de Wetenschapswinkel om een verdere onderbouwing van de cultuurhistorische waarden van de open akkers rondom Oirschot. Al snel is vastgesteld dat het landschap in de omgeving van Oirschot waardevol en dynamisch is en dat er voldoende informatie beschikbaar is om dit te onderbouwen. In de loop van het onderzoeksproces is de nadruk meer komen te liggen op de vraag wat de rol van SBEO, boomtelers, bewoners en gebruikers van de open akkers is bij het opstellen van een landschapsvisie voor het gebied waarin ook plek is voor de boomteelt.

Vastgesteld kan worden dat het landschap rond Oirschot het resultaat van vele grote en kleine ingrepen door gebruikers, bewoners en overheden en de verwachting is dat de mens ook in de toekomst het landschap zal beïnvloeden. Voor het behoud van de cultuurhistorische en archeologische waarden is afstemmen van belangen en samenwerking tussen de betrokken partijen belangrijk. Het behoud van die waarden is voor een belangrijk deel afhankelijk van het draagvlak hiervoor onder bewoners, ondernemers en bestuurders. Wij stellen voor om in te zetten op het ontwikkelen van een gezamenlijke visie waarin de verschillende perspectieven op de identiteit van het gebied en de verschillende belangen die de betrokken partijen hebben, een plek krijgen.

Het onderzoek en ook het proces dat heeft geleid tot het opstellen van de boomteeltvisie, heeft laten zien dat er verschillende aanknopingspunten zijn voor verder overleg tussen de partijen en dat er mogelijkheden zijn om tot een gezamenlijk verhaal te komen waarin de cultuurhistorische waarden een belangrijke plaats hebben. Het leer- en onderhandelingsproces dat voortkomt uit het onderzoek kan gebruikt worden om het gezamenlijke verhaal verder vorm te geven.

De beelden en ontwerpvisies die zijn gepresenteerd, kunnen als inspiratiebron gebruikt worden, maar voor een meer praktische invulling zijn ze nog onvoldoende uitgewerkt. Hoe het landschap en de cultuurhistorie beleefbaar wordt gemaakt, zal echter de gemeenschap in Oirschot moeten invullen. De lokale boomtelers, SBEO en andere burgers en gebruikers zullen samen op zoek moeten gaan naar een goed onderhandelingsresultaat binnen afspraken die er momenteel liggen, zoals een boomteeltvisie en een bestemmingsplan in wording. Idealiter volgt er een gezamenlijke visie op dit onderhandelingsproces zodat het landschap optimaal benut en beschermd wordt. Als voorbeeld noemen we de mogelijkheid om de aantrekkelijke omgeving van de gemeente Oirschot te koppelen aan 'Brainport Eindhoven'. Toerisme en recreatie kunnen bijdragen om de identiteit van het gebied te versterken. Of een gezamenlijke visie op het landschap kans van slagen heeft hangt voor een groot deel af van de inzet van betrokken partijen en de bereidwilligheid om samen te werken.

9 Literatuur

- Ark R.G.H., van, Beunen R. (2002). Natuurlijk combineren! Realisatie van ecologische verbindingzones in het licht van meervoudig ruimtegebruik. *Landschap* 19, 123-128.
- Anholt, S. (2010). *Places: Identity, Image and Reputation*. Basingstoke, UK: Palgrave.
- Bakker, H., de, Edelman - Vlam, A. W. (1976). *De Nederlandse bodem in kleur*, Wageningen: Stiboka.
- Beunen, R. (2006). European Nature Conservation Legislation and Spatial Planning: For Better or for Worse? *Journal of Environmental Planning and Management* 49 (4), 605-619.
- Beunen, R., Duineveld, M., During, R., Straver, G., & Aalvanger, A. (2012). *Reflexivity in performative science shop projects* (Vol. 5).
- Beunen, R., Van Assche, K., Duineveld, M. (2013). Performing failure in conservation policy: The implementation of European Union directives in the Netherlands. *Land Use Policy* 31, 280-288.
- Berkvens, R. (2011). *Persoonlijke mededelingen*.
- Cate, J.A.M. t., Holst, A.F. v. en Kleijer, H. (1995). *Handleiding bodemgeografisch onderzoek: richtlijnen en voorschriften*, Wageningen : DLO-Staring Centrum.
- Dam, R., van, During, R., Salverda, I. (2008) Trends en theorieën over betrokkenheid van burgers. Deel 2 van de serie *Burgers en Landschap*. Wageningen, Alterra, Wageningen UR.
- Dewulf, A., Gray, B., Putnam, L., Lewicki, R., Aarts, N., Bouwen, R., et al. (2009). Disentangling approaches to framing in conflict and negotiation research: A meta-paradigmatic perspective. *Human Relations*, 62(2), 155-193.
- Dijk, T. van, Beunen, R. (2009) Laws, People and Land Use: A sociological perspective on the relation between laws and land use. *European Planning Studies* 17(12), 1797-1815.
- Driessen, P. (2001) *Lecture notes on the major soils of the world*, Rome: Fao.
- Duineveld, M.; Beunen, R. (2010) Dat is natuur, in dit land; Landschapsbehoud, burgerverzet en strategische constructie van natuur. *Landschap* 27 (4). - p. 197 - 206.
- Forester, J. (2012). On the theory and practice of critical pragmatism: Deliberative practice and creative negotiations. *Planning Theory*.
- Gemeente Oirschot, 2011. *Boomteeltvisie Gemeente Oirschot*. Gemeente Oirschot, Oirschot.
- Gemeente Oirschot, 2013. *Website gemeente over toerisme en recreatie*.
Online: http://www.oirschot.nl/inwoner/toerisme-en-recreatie_43345 [6 juni 2013]
- Go, F.M, Govers, R. (2012) *International Place Branding Yearbook 2012: Managing Smart Growth and Sustainability*. Palgrave Macmillan, Houndmills, BasingstokeBerkhout, P. en C. van Bruchem (red.) (2007) *Landbouw-Economisch Bericht 2007*, LEI, Den Haag, Periodiek rapport 07.01, p. 128.
- Hague, C. & Jenkins, P. (2005). *Place Identity, participation and planning*. Routledge, London.
- Hajer, M. (2011). *De energieke samenleving. Op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie*. Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.

Horlings, H. (2013). Persoonlijke mededelingen.

Joosten, L. (2009a). *Cultuurhistorische analyse en waardering : Groot-Bijsterveld te Oirschot*. Wageningen: Wetenschapswinkel Wageningen UR.

Joosten, L. (2009b). Herontwerp Groot-Bijsterveld te Oirschot. Wageningen: Wetenschapswinkel Wageningen UR.

Koopmans, C. (2007). *Bodemsignalen : praktijkgids voor een vruchtbare bodem*, Zutphen: Roodbont.

Kortlang, F.P., Leenders, K.A.H.W. (2006). Gemeente Boxtel. Een cultuurhistorische en archeologische waardestelling van Bolle Akkers en Open Akkers in het buitengebied van Boxtel en Liempde., 0607, Eindhoven: ArchAeo.

Leenders, K.A.H.W. (1996). 'De historische geografie van Oirschot in vogelvlucht', [online], available: <http://users.bart.nl/~leenders/txt/oirschot.html> [6 jan 2011].

Loeber, A., Mierlo, M. v., Grin, J., Leeuwis, C. (2007). The practical value of theory: conceptualizing learning in the pursuit of sustainable development. In A. E. J. Wals (Ed.), *Social learning towards a sustainable world : principles, perspectives, and praxis* (pp. 83-97). Wageningen: Wageningen Academic.

Maas, G.J. en Van Reuler, H. (2008). Boomkwekerij en aardkunde in Nederland. Werkdocument 113, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur en Milieu, Wageningen.

Melucci, A. (1996). *Challenging codes: collective action in the information age*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.

Pape, J.C. (1970). 'Plaggen soils in the Netherlands', *Geoderma*, 4(3), 229-255.

Poel, K.R. d. (2000) Essen in perspectief : een interactieve planningsbenadering in Spier, Wijster en Drijber (Midden-Drenthe), Groningen: REGIO-PROjekt Uitgevers.

Provincie Noord-Brabant (2010a). 'Cultuurhistorische waardenkaart', [online], available: <http://www.brabant.nl/dossiers/dossiers-op-thema/cultuur/cultuur-toen/grootschalige-erfgoedcomplexen/cultuurhistorische-waarden-in-brabant.aspx> [2 feb 2011].

Salverda, I., Dam, R., van (2008). Voorbeelden van burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief. Deel 1 van de serie Burgers en Landschap. Wageningen, Alterra, Wageningen UR.

Sandercock, L., 2003. Out of the Closet: The Importance of Stories and Storytelling in Planning Practice. *Planning Theory and Practice* 4(1),11-28.

SBE0. (2010a). Langs boerderijen in Oirschot, Spoorдонк en Oost- West- en Middelbeers. Zes fietsroutes langs boerderijen in de gemeente Oirschot. Oirschot: Stichting Behoud Erfgoed Oirschot.

SBE0. (2010b). *Zienswijze SBE0 op boomteeltvisie gemeente Oirschot*. Oirschot: SBE0.

SBE0. (2011). Persoonlijke communicatie.

Schaap, B. (2012). Interview Wetenschapswinkelonderzoek Open en bolle akkers Oirschot. Wageningen.

Schröder, M.M., Raeijmaekers, A., 2006. Integrale visie Toerisme – Recreatie gemeente Oirschot – "Oirschot - Monument in het groen", BRET, Berlicum.

Spek, T. (2004). Het Drentse esdorpenlandschap : een historisch-geografische studie, Utrecht: Matrijs.

Stead, D., Meijers, E. (2009). Spatial Planning and Policy Integration: Concepts, Facilitators and Inhibitors, *Planning Theory & Practice* 10(3): 317-332.

Teunissen van Manen, T.C., Steur, G.G.L. en Heijink, W. (1985). Bodemkaart van Nederland 1:50.000: (toelichting bij) kaartbladen 50 Oost Tilburg en 51 West Eindhoven, Wageningen: Stiboka.

Throgmorton, J.A., 2003. Planning as persuasive storytelling in a global-scale web of relationships. *Planning Theory* 2(2):125-151.

Van Reuler H., Pronk A.A. (2010). Stikstof en fosfaatafvoer met de kluit van boomkwekerijgewassen. Wageningen UR Praktijkonderzoek Plant & Omgeving Sector Bloembollen, Boomkwekerij & Fruit, PPO nr. 32 360481 00/ PT 12873.

Van Assche, K., Lo, M.C. (2011). Planning, preservation and place branding: A tale of sharing assets and narratives. *7(2)*: 116-126.

Van Assche, K., Duineveld, M., De Jong, H. (2012). What Place is this Time? Semiotics and the Analyses of Historical Reference in Landscape Architecture. *Journal of Urban Design*, 17 (2): 233-254.

Van der Arend, S., 2007. Pleitbezorgers, procesmanagers en participanten. Interactief beleid en de rolverdeling tussen overheid en burgers in de Nederlandse democratie. Delft: Eburon.

Verhoeven, I. 2009. Burgers tegen beleid. Een analyse van dynamiek in politieke betrokkenheid. Amsterdam: Aksant.

Yang, K. (2006). Trust and Citizen Involvement Decisions: Trust in Citizens, Trust in Institutions, and Propensity to Trust. *Administration & Society*, 38(5), 573-595.

Bijlage 1

Definities

In (beleids)stukken die gaan over oude cultuurgronden en specifiek over open akkercomplexen worden veel termen gebruikt op verschillende manieren. Zo worden termen als bolle akkers, bolakkers, open akkers, akkercomplexen, oude cultuurgronden, bolle akkercomplexen en oude bouwlanden door elkaar gebruikt zonder dat duidelijk is wat de definities hiervan precies zijn. Met een open akkercomplex wordt bijvoorbeeld een historische soort akkers bedoeld die van oorsprong open is. Hiervoor wordt soms ook de term open akker gebruikt. Dit levert veel verwarring op wanneer de term open akkers ook gebruikt wordt om alle akkers die op dit moment open zijn, aan te duiden. Sommige van de akkers die nu open zijn, waren namelijk vroeger gesloten. Er kan ook snel verwarring ontstaan rond de term bolle akker. Er zijn namelijk akkers die vroeger bol geploegd zijn en dus door de mens bol gevormd zijn en akkers die op dekzandruggen liggen en daardoor bol zijn. De grote open akkercomplexen liggen veelal op dit soort dekzandruggen en worden daarom soms bolle akkercomplexen of bolle akkers genoemd. Dit terwijl deze open akkercomplexen ook in een vlak landschap kunnen voorkomen, waardoor de term dus niet een algemene aanduiding van deze soort akkers is. Als er in stukken van de gemeente, provincie, een stichting of enige andere partij dus in verschillende termen gesproken wordt over akkers, kan het zijn dat iedereen het over iets anders heeft. Het is daarom belangrijk dat iedereen duidelijk heeft welke termen en definities gebruikt worden en wat ermee bedoeld wordt. In ons rapport gebruiken we de onderstaande termen en definities. Als het over de akkers gaat die op dit moment open zijn (zonder iets te zeggen over de historie van die akkers) omschrijven we dit als 'akkergebieden/akkers die open zijn' (SBEO 2010b, Spek 2004, Gemeente Oirschot 2010b).

Enkeerdgrond/plaggenbodem: enkeerdgronden zijn bodems met een donkere bovengrond van 50 cm of meer op een minder vruchtbare zandgrond (Bakker en Edelman - Vlam 1976, Kortlang en Leenders 2006, Driessen 2001). Enkeerdgronden of plaggenbodems zijn onderdeel van de Antrosols. Dit is een benaming voor bodems die door mensen zijn gevormd (Driessen 2001). De bovenlaag van de bodem wordt ook wel een esdek genoemd. Deze laag ontstond door het verrijken van de akkers met mest en heide- of grasplaggen. Door steeds een nieuwe laag hieraan toe te voegen, werd de vruchtbare, donkere bovengrond steeds dikker. De verhoging van de akkers was ongeveer 0.1 cm per jaar. Op sommige plekken, waar dit systeem duizend jaar heeft bestaan, is zo een plaggenlaag van een meter dik ontstaan (Kortlang en Leenders 2006, Driessen 2001). Als de bovenlaag dunner is (tussen 30 en 50 cm) wordt de bodem een laarpodzol genoemd. Dit kunnen gronden zijn waar minder mest nodig was of waar in verhouding meer mest is gebruikt dan heide- of grasplaggen (Kortlang en Leenders 2006).

Figuur B1. Enkeerdgrond/plaggenbodem onder een maïsveld.
Bron: Koopmans (2007).

Besloten/gesloten akker: een besloten of gesloten akker is een omheinde akker, waarvan de omheining vaak bestond uit een haag, houtrand of wal. Ze worden ook wel kamp, heg of bocht genoemd. Sommige van deze akkers zijn bol, andere vlak. Vaak waren ze eigendom van één persoon of enkele personen. In de negentiende eeuw waren ze vaak begroeid met struiken of bomen (Kortlang en Leenders 2006, SRE 2011).

Bolle akkers: een bolle akker is een besloten akker die in de middeleeuwen bol geploegd is. Het midden van de akker kan een halve meter tot een meter hoger zijn dan de rand. Het is niet duidelijk op welke manier er werd geploegd om de bolling te laten ontstaan. De ophoging was waarschijnlijk nodig voor een betere afwatering (Kortlang en Leenders 2006, SRE 2011).

Open akkercomplexen: historische open akkercomplexen zijn grote akkers rondom historische nederzettingen die vroeger bestonden uit kleine, aan elkaar grenzende akkers zonder hoge omheining. De strookvormige perceeltjes van boeren lagen verspreid over de akker en werden van elkaar gescheiden door een grasbalk, greppel of markeringen op de hoeken zoals een paal of kei. Hierdoor ontstond het open karakter van de akkers (Kortlang en Leenders 2006, SRE 2011, Poel 2000, Spek 2004). De dekzandruggen waren de relatief goede akkerbouw locaties door de hoge en droge ligging en door het opbrengen van plaggen werd de geschiktheid verbeterd waardoor op de dekzandruggen akkercomplexen ontstonden. Door de bolle ligging van dekzandruggen zijn veel open akkercomplexen bol. De akkers zijn vaak wel egaal door het vele bewerken dat er op heeft plaatsgevonden (Kortlang en Leenders 2006, SRE 2011, Spek 2004). Er zijn veel verschillende benamingen voor open akkercomplexen. In Drenthe en Overijssel worden ze essen genoemd, in Twente, het zuiden van Salland en de Gelderse Achterhoek enken, op de Veluwe, de Utrechtse heuvelrug en het rivierengebied enges, in Brabant akkers, in Limburg velden en in Vlaanderen kouters (Poel 2000, Spek 2004).

Kransakkerdorp: een kransakkerdorp is een dorp waarbij de boerderijen om een akker waren gelegen. Deze lintbebouwing lag vaak lans kronkelige wegen op verhogingen in het landschap (SBEO 2010b), zie als voorbeeld De Heezen, figuur 7 van dit rapport.

Wageningen UR, Wetenschapswinkel
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
T (0317) 48 39 08
E wetenschapswinkel@wur.nl

www.wageningenUR.nl/wetenschapswinkel

Wageningen UR (University & Research centre) ondersteunt met de Wetenschapswinkel maatschappelijke organisaties als verenigingen, actiegroepen en belangenorganisaties. Deze kunnen bij ons terecht met onderzoeksvragen die een maatschappelijk doel dienen. Samen met studenten, onderzoekers en maatschappelijke groepen maken wij inspirerende onderzoeksprojecten mogelijk.

